

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Körülzúmmogések	
Zrínyi Péter versformáihoz	9
KEISZ ÁGOSTON	
Mit láttak egymásból?	
Ungvárnémeti Tóth László és a görög felvilágosodás	21
SZIGETI MOLNÁR DÁVID	
A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége	
„Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben	39
RADNAI DÁNIEL SZABOLCS	
„Hejh ha a törvénynek szive volna!”	
Felvilágosult jogi gondolkodás Eötvös Károly <i>Nemzetes Bóthök uram szerencséje</i> című beszélyében	61

KRITIKAI LAPOK

BODROGI FERENC MÁTÉ	
Dupla kávé, honi karton	
S. LACZKÓ András, <i>Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország: Költészet és gazdaság a 18–19. századi magyar irodalomban</i> , Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 190).	77
MOLNÁR DÁVID	
Vera ludor imaginatione	
TASI Réka, <i>Vana ludor imagine: Az imagináció kora újkori katolikus kontextusai</i> , Bp., Reciti, 2023 (Irodalomtörténeti Füzetek, 187).	87

HASZNOS MULATSÁGOK

VÁMOS VIOLETTA	
„No, nagy leány hát!”	
Vörösmarty műveinek nőalakjairól	93
PAP BALÁZS	
Egy vers kontextusai	
Balassi Bálint: <i>Ó, nagy kerek kék ég...</i>	107
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	125
A lapszám szerzői	129

Bodrogi Ferenc Máté

Dupla kávé, honi karton

S. LACZKÓ András, *Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország: Költészet és gazdaság a 18–19. századi magyar irodalomban*, Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 190), <https://www.reciti.hu/2024/8400>.

S. Laczkó András *Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország* című, a Reciti Kiadónál tavaly megjelenő kötetében (immár 190. darabjaként a tekintélyes *Irodalomtörténeti Füzetek* sorozatnak) hét szépirodalmi szöveg esettanulmány-szerű elemzésén keresztül vizsgálja a 18. és 19. század időszakát illető fontos ökonomiai jelenségek szépirodalmi leképeződéseit. Egyszersmind a fogyasztói öntudat korszakbeli alakulástörténetét is szemléli, a szövegek újraolvasásakor kiemelt szerepet juttatva az azokat megalapozó gazdaságtörténeti, esztétörténeti és eseménytörténeti kontextusok, egyúttal az azokban literalizálódó gazdaságelméleti koncepciók feltárásának. A kötetintenció nem meglepő, hiszen az utolsó írás kivételével az egész anyag a Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana MTA–BTK Lendület Kutatócsoport (Polecolit) elmúlt ötéves projektumának égisze alatt született. A tanulmányfüzér első két írása az 1790-es évek, míg a többi az 1840-es évek világába kalauzol, a könyv szerzői előszava szerint is két markáns „blokkba” szervezve az anyagot; bár első-sorban lírai művekre koncentrálna, ám láthatólag nem kizárólagos műfaji szelekciót követve.

A témamonográfia szöveginterpretációi egyöntetűleg a vásárlás és a fogyasztás, vagyis a konzumáció korabeli magyar dinamikáira összpontosítanak. Az igen erős felütést jelentő első tanulmánypárban a szerző azt vizsgálja, hogy Nagy János és Barcsay Ábrahám egy-egy műve miként gondolkodik a kávé és a cukor gyarmatáruiinak kereskedelmi dilemmáiról, ennek nyomán pedig a világ- és rabszolga-kereskedelem működésmódjáról. A monumentális, éppen ötvenoldalas kötetindító dolgozat Nagy János *Erszényházy Pál és Gyomordi Kis-Asszony* című verses dialógusát faggatja, amely belső párbeszéd formájában mutatja be annak a krízisnek a hazai szituativitását, melynek során a francia korona alá tartozó egyik ültetvényes nyugat-indiai gyarmaton kitört rabszolgafelkelés hatására ellátási gondok, illetőleg markáns áremelkedés következik be a cukor és a kávé immár itthon is alapvetővé váló fogyasztási cikkeinek vonatkozásában. A két szereplő az ember „erszényét” és „gyomrát”, azaz vásárlói és fogyasztói oldalát képviseli, eltérően reagálva az aktuális kihívásokra. Erszény és gyomor egymással történő vetélkedése a kávéról és a cukorról szóló korabeli diskurzusokat ritka alapossággal idézi fel, ezáltal igen informatívnak

tartható abban a tekintetben, hogy az adott időszak embere milyen ismeretekkel rendelkezett az általa fogyasztott külföldi árucikkekről, s mindez miként befolyásolta vásárlói döntéshozatalait. Laczkó szöveganalízisének irányadó alapkérdése, hogy milyen sajátos, más formában kevésbé hatékonyan vagy egyáltalán nem közvetíthető tanítással kívánhatott szolgálni az illető művet szerző szanyi plébános. (22.) Ennek megválaszolásához – nagyon helyesen – a szövegben felbukkanó egyes témákat és az ezekkel kapcsolatos argumentumokat csoportokba rendezve történik meg a kontextualizáló, mégis close reading-szerű szövegolvasás. Minden kétséget kizáróan nem győz meg afelől az ekként kibontakozó, egyébiránt nagyszerű és enyhén szólva is alapos olvasat, hogy a rabszolgamunka embertelenségének morális vonatkozásaival kapcsolatos szereplői érzéketlenség – a befogadói aktivitást provokálva – éppen erre a hiányra hívja fel a figyelmet a maga sajátos szatirikusságával. Mintha ez a 18. század végi szöveg ennél kevésbé kreatívan működne; nem efféle csalafinta ellipszisekben, hanem nyílt, preskriptívebb, szószerintibb didaktikusságban. A tanulmány elemzett szövegének mindenesetre már a fellelése is zseniális (melyben talán segítséget jelenthetett Kisbán Eszter egyik hivatkozott szakcikke), gondolatmenetének, kommentározásának nagyrészt idegen nyelvű szakirodalmi megalapozása pedig példás, hovatovább lenyűgöző összképet mutat. A kávé- és kávéháztörténet akár részleges feldolgozása jó eséllyel minden második történész álmai között szerepel, melynek esetismertetés jellegű, nagyívű összefoglalásaként is igencsak teljesítőképes Laczkó ezen írása. Emellett olyan mentalitástörténeti összefüggéseket tár fel, miszerint Nagy János művének egyik allegorikus szereplője sem mentes a „szerecseneket” érintő negatív diszkriminációtól (megjegyzendő, hogy e korabeli gyűjtőnév önmagában is eleve problematikus; a külön tanulmányt megérő kérdéshez itt és most csupán annyit, hogy a kortárs Gaál József akadémikus már egyik 1836-os rövid jegyzetében figyelmeztet: a „szerecsen” nevezet alatt helyesen a Spanyolországot meghódító arabok, nem pedig Afrika fekete lakói értetnek – még ha tudjuk is, hogy a jelentésátvitelnek a bórszín a kódja, tehetjük hozzá). A rabszolgaság intézménye egy pillanatig sem esik morális megítélés alá a részükről, nem empátikusak, a „vad kezű”, „rebelláló szerecseneket” mint a monetáris rend diszfunkcionális fogaskerekeit kárhoztatják. Az előítéletes gondolkodás implicit algoritmusai pedig mindezen túl a nemi kódok összjátékában is körvonalazódnak a szövegben – magát a teremtetett szerzői tudatot is jellemezve –, hiszen a felelőtlen, inkább affektív Gyomordi *kisasszony* felel a műben a megfontoltabb és racionálisabb Erszényházy nevezetű *férfiúval*.

Az adott fejezetben többször is elővezetett dietetikai vonatkozások sok egyéb lehetőség mellett Vaderna Gábor Dessewffy-monográfiájának bizonyos részeit, vagy éppen Bártfay László Kalla Zsuzsa által kiadott naplójának egyes bejegyzéseit idézhetik fel,¹ ám ennél jóval fontosabbnak tűnik a „módi”, vagyis a *luxus* diskur-

1 VADERNA GÁBOR, *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Bp., Universitas, 2017; BÁRTFAY LÁSZLÓ *Naplói*, kiad., tan. KALLA ZSUZSA, Bp., Ráció, 2010.

zusbéli helyi értékének hangsúlyozása (mely kötetszinten is csomóponttá válik). A kávézás ugyanis a 18. század végén olyan divatos magatartásforma is, amely a társadalmi státusz releváns indikátora. Az ökonomiai alapú argumentáció a takarékos élvezetmegvonás tekintetében ugyanis elbeszél egy másik távlat mellett, amely a lemondás szükségességéhez képest a kávéfogyasztás társadalmi értékéről szól: ennek elmaradása presztízavesztéssel járna, sőt a társasági életből való kirekesztődéssel is fenyeget. A kávéfogyasztás az adott szokás szimbolikus értékébe történő befektetés, mely kifizetődő, amennyiben a társadalmi tőke felhalmozódásában térül meg. Ebben az érvrendszerben a luxus illendővé, hovatovább kívánatosává válik: kávé és cukor státuszszimbólumokká lesznek, vásárlásuk pedig a társadalomban elfoglalni vágyott pozíciót szavatoló státuszfogyasztássá alakul, melynek fenntartása ezek alapján tehát akár még gazdasági értelemben is észszerű lehet. (31.) A luxusfogyasztásnak, a „módizásnak” mint a szabadkereskedelmi szisztéma katalizátorának e motívuma pedig – amelynek markerei egyébiránt a Kármán-féle *Uránia* folyóirat szólamaiban is bőven ott vannak már dilemmaként, pontosabban ott inkább a klasszikus mértékletességet, az autochton tradíciót elvető negatív előjelű, az idegen úzust majmoló kiegyensúlyozatlanságként jelennek meg – a kortárs Barcsay Ábrahám baráti körének világlátásában is középponti szerepet kap.

Laczkó – többek között éppen szakirodalmilag rendkívül megalapozott – kötetének egyetlen megemlíthető szakirodalmi hiányossága, hogy nem vet számot Bíró Ferenc *A felvilágosodás korának magyar irodalma* című tankönyvi érvényű opus magnumával.² Pedig a szerző abban a „luxus magyar apologétájaként” aposztrofálja azt az Orczy Lőrincet, akinek gazdaságelméleti gondolatvilágában a fényűzés nemcsak hasznos egy ország életében, de egyenesen forrása a gazdagságának. E teória szerint a fényűzés vágyakat ébreszt, melyek munkára avagy munkáltatásra serkentenek, felszabadítják energiáinkat, a javak, a tőke áramlásának dinamizálását eredményezve. A fényűzés árucikkeinek megszerzése érdekében kifejtett tevékenység értéket teremt a társadalom számára, az általános társadalmi jóléthez járulva hozzá; a pazarlásig vitt kereskedés így ad absurdum a jólét forrásaként koncipiálódik e diskurzusban. Ányos Pál mellett – aki szintén a luxus elszánt és következetes védelmezője Bíró szemében – Barcsay Ábrahám is dolgozik e távlattal, bár az ő erkölcsi reflexiója jóval nagyobb fenntartásokat támaszt a kérdéskörben. Bíró szerint a kávé élvező bölcs ennek tükrében „hörpöli” „iszonyodva” a bűnben részes ember büntüdatával az édes fekete készítményt, így a költemény háttérében ott van a világi szív és az erkölcsi igény egész konfliktusrendszere is.³

Barcsay elsősorban a korabeli téma erkölcsi vonatkozásait hozza játékba Laczkó szerint is (második kötettanulmány). A' *Kávéra* című költemény lírai perszónája egyszerre ítéli el a felvilágosult filantropizmus humanista beszédrendjének fényében a rabszolgák „vérébe mártott”, tehát morálisan elítélendő eredetű cukor és kávé előállítását és forgalmazását, ám egyszerre hajtja fel a csészényi italt a világkereske-

² Bíró Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994¹, 1995², 1998³, 2003⁴.

³ Vö. *Uo.*, 92–93.

delmet és benne az európai gazdaságot rendkívül előnyösen katalizáló termékként. Mint Laczkó fogalmaz, „a luxuscikkek előállításának érdekében elkövetett bűnök ismeretében azokból »részt hörpölő« bölcsek” (9.) már nem passzív, kiszolgáltatott végfelhasználó, hanem a felmerülő rendszerszintű morális dilemmákkal tisztában lévő aktív, tudatos ágense a globális szintű kommercializmusnak. A Barcsay-vers történeti beágyazottságának részletekbe menő feltárása, a mokka-cukor és a karibi kávéforradalom eseménytörténeti rekonstrukciója, a „véres cukor” távlatának érthetővé tétele után Laczkó egyértelműen hozza azokat az elemzési perspektívákat, amelyeket Bíró is felidéz⁴ – és amelyek az anyagilag (és nem mellesleg: szellemileg-eszmeileg) kereskedő nemzet elsősorban angolszász elképzelésein alapulnak. Ezek szerint tehát a materiális jólét utáni vágy iparkodásra ösztönöz, mely serkenti a „nemzetgazdaságot”, a tudományok és a művészetek kibontakozását, a pallérozott „szelídülést”, vagyis az (akkor még) fenntartható fejlődést. Nem véletlenül taglalja Laczkó azon korabeli álláspontokat, melyek szerint a rabszolgaság dehumanizálása iránt érzett minden ellenérzésünk ellenére meg kell látnunk a gyarmati gazdasági szisztéma egyebek mellett például óriási áruforgalmat generáló előnyeit is, melyet Európának nyújt. Ez a fajta utilitarista színezetű, jellemzően a szenvedélyektől mentes ítéletalkotásra apelláló kognitív keret pedig – melyben az államérdek ráadásul összeegyeztethető az egyéni érdekekkel – jóval evidensebb a 18. század euroatlanti színterein, mint azt esetleg gondolnánk. Fényűzés és rabszolgaság dilemmája, s benne a hétköznapi szintű luxus (például a kávéfogyasztás) felhajtóereje pedig nem csupán a korszakot, de benne Barcsay e kis költeményét is kondicionálja. Mindazonáltal éppen az az összefüggés segít pontosabban datálni e szövegmű keletkezését a tanulmányban, hogy az „Anglusok” bűne, illetőleg a luxuscikkek előállítása során elkövetett vétkekben való fogyasztói cinkosság hangsúlyozása centrális módon nyelviessül benne. Ennek a tanulmányban meggyőzően feltárt angol politikatörténeti vonatkozása van, e kontextus pedig sem Barcsayt, sem például Orczy Lőrincet nem hagyja hidegen a luxusapologézia és a luxuskritika kettős játékában, illetve a szervesülő morális tétek folytonos lebegtetésében.

A kötet másik nagy egységének négy tanulmánya a reformkori gazdaságélénkítő védegyleti mozgalom irodalmi reprezentációiról szól, amely kifejezetten a tervszerű vásárlói intenciókra és az azokat hordozó ideologikus megfontolásokra építette agitációs stratégiáját, az államhatárokról hiányzó vámsorompókat jelképesen a saját mikroháztartások küszöbére transzponálva. A Védegylet története 1844 és 1845 körül olyan gazdaságelméleti világlátásról árulkodik a kötet elemzése szerint, amely úgy etikus, hogy a honi közösség érdekeit szem előtt tartva a saját hazai termékek vásárlására ösztönöz a fennálló vámtörvények miatt versenyelőnyben lévő külföldi árucikkkel szemben, ezáltal menedzselve a belföldi ipar életképességét. Ez a rendi *Natio Hungarica* keretein, sőt a területi alapú patriotizmuson is már bőven túllépő nemzeti érdekérvényesítő program toborzó jelleggel próbál mozgósítani és egyesíteni, kiaknázva a szépirodalom médiumának korabeli lehetőségeit is.

4 Vö. *Uo.*, 70.

Miként a kötet már emlegetett, igen jól sikerült előszava összegez, Petőfi Sándor, Bajza József és Garay János egy-egy verse a védegyleti propaganda mikrotörténetének egyes fázisaiba enged bepillantást. Petőfi *Védegyleti dal* című költeménye a maga uralkodópárti zárlatával a hazafias (avagy honleányi) vásárlói attitűd tömegessé válását illető kezdeti bizonytalanság retorikájával buzdít, miközben egy megelőző ellencsapásszerű, „lefegyverző” retorikával az uralkodói szentesítés közjogi kereteit hangsúlyozza a törvényes működés zálogaként, ami egyben a vállalkozás sikerének kulcsa, egyik célkitűzése is. Ennek kontextusában lesz „törvényerejű”, szentesített polgári kötelesség a honi nemzetgazdaság felvirágzásának érdekében a külföldi luxuscikkekről, főként a kelmékről való lemondás esküje, többek között észak-amerikai mintára. Petőfi költeménye ebben a távlatban – Laczkó megvilágító erejű elemzése szerint – sikeresen hatni tudó szövegtípusként, inventív, jól összerakott propagandaversként értékelhető.

Bajza József egy hónappal később megjelenő *Ébresztő* című költeménye már jóval kizárólagosabb, militarizált tónusban működik, a hadi mozgósítás, a csatadal tradícióját aktivizálva. A honi árucikkek preferálásának imperatívusza e szövegben már nem csupán a saját ipar és a piac békés védelmezésére, hanem a magyar nemzetség, „Árpád fiainak” tulajdonképpen harcias érdekérvényesítésére is felszólít. Ezáltal a védegyleti mozgalom kezdeti békésebb, „gazdasági patrióta” programját a „nemzeti protekcionizmus” masírozó távlatával váltja fel. A processzus legalkalmasabb szemléltető jellegű mintapéldája e tanulmányban is a ruhaviselet ügye, annak korabeli diskurzuskonglomerátumának, az elvárások és a megvalósulások rendjének meglehetősen sűrű leírásával. A honi textília, a jellegzetes kék kartonruha allegorikus jelölővé válik, ha úgy tetszik, a „belmű-ipar” védelmének tárgyi megszemélyesítőjeként, először csak a ruha (honi gyártmányú) anyagának, később pedig (magyaros) szabásának milyenségével is. Az elkorcsosulásnak, a nemzetietlen piperkőcködésnek az újfent legalább *A' Nemzet' Tsinosodásának* folyóirataig visszafejthető hagyománya ebben a keretben – sokadszorra – revitalizálódik. Természetesen rekontextualizálódva, átalakulva, leginkább a dolgozatban érthetően és világosan kifejtett esszencialista-epokalista különbségtételben (mely szintén a 18. század végéig vezethető vissza). A nemzeti karakter megőrzésének tétjei, a „nemzeti sorvadás” össztársadalmi rémképének „krízisretorikája” (237.) mindazonáltal egyre jelentékenyebben színezi ezt az alapvetően monetáris alapvetésű közéleti tematizációt. Másfelől ugyanakkor gazdasági és kulturális értelemben is a lemaradás vagy felzárkózás civilizációs-modernizációs logikája uralja e beszédrendeket, kevésbé esszencialista, sokkal inkább epokalista megközelítésmódban. Mindenesetre Bajza szövege az erőteljes nemzeti/etnikai/kulturális protekcionizmus előbbi útját választja és erősíti fel.

A szerző következő, 2023-ban Martinkó András-díjjal jutalmazott tanulmánya közvetlenül dialogizál az előző két kötetfejezettel. Garay ugyancsak militáns hangvételű, buzdító-mozgósító jellegű *Iparvédegyleti dala* – szintén 1845-ből – többek között a magyar képviseleti lírában szokatlan érvelésmódja miatt izgalmas. Mint Laczkó fogalmaz: „[Garay] nem csupán fogyasztóként szólítja meg a hazafiakat és

honleányokat, hanem a vevőit versenytársánál kedvezőbb ajánlattal kecsegtető kereskedő módjára [...]. [A] hon már nem pusztán szent, védendő és ápolandó térként jelenik meg, hanem mint a fogyasztói igények tökéletes kielégítője, az anyagi természetű vágyak tárgya is.” (11.) A „módizás” praxisának helytelenítése Magyarországon éppolyan régi, legalább 18. századi gyökerekre nyúlik vissza, mint a luxuskritikát illető modernizációs polémiák, a lemondás erényének catói parancsát mindenestre láthatólag újraérti Garay versbeszélője. A reformkorban már vezető elképzelésnek számító „nemzeti családélet” jegyében e szövegműnek a középpontjában is az előbbieken már emlegetett metaforikus „házi-vámsorompók” állnak, a magyarországi védegyleti mozgalom e honvédelmét itt ugyanakkor már nem a rendi-eredetközösségi „vér”, a „vitam et sanguinem” logikája uralja, hanem olyasféle protekcionizmus, amely a konzumáció egyszerre nemzetiesített, ám egyszerre polgáriasodó formáját hozza létre itthon. A propagált fogyasztói attitűd már nem a veretes erkölcsök rombolójaként láttatott fényűzés csábításának való ellenállás imperatívuszában áll elő, hanem éppen ellenkezőleg, e „fényűző” vásárlás, a „bírvág” mint a (nemzet)közösség folyamatos fejlődésének katalizáló garanciája jelentkezik: újabb és újabb javak megszerzésére, ehhez pedig az anyagi források megteremtésére, a restség leküzdésére és munkálkodásra ösztönöz, mely élénkíti a termelést, a fogyasztást, erősíti a gazdaságot, növelve a jólétet. (256.) Ezen összefüggések közepette Garay műve a legkényesebb igényeket is kielégítő, versenyképes honi termékek kereskedelmi értékesítését támogató korabeli „szépirodalmi reklám” újdonsült szövegtípusának egy korai reprezentánsa. A saját árucikkek tehát egyszerre biztosítják a honszerető etikus fogyasztás maximáját, s elégitik ki (elvieken) a luxusigényeket, a „haza bőségének” élvezetét ebben a tipikusan modernizációs, promotáló beszédrendben: aki ennek fényében dönt, az „előnyös üzletet” köt. (268.) 1845-ben Garaynál a „szent hon” már piac is egyben, melynek árukínálatát fogyasztásra buzdító szövegművekben kell csábítóvá tenni, haza, nemzet és hazafiság párhuzamos újraértelmezésével. Vörösmarty Mihály *Honszeretet* című versében a honi termékek preferált fogyasztásának hazafias maximája már e kontextus egyfajta előképeként olvasható.

Vörösmarty költeménye – melynek elemzését Laczkó átkötő jellegéből adódóan az imént rekapitulált két nagy blokk közé helyezte a kötetben – gazdaság és hazafiság távlatainak összekapcsolására tör. A „honszeretet” a reformkor egyik középponti fogalmaként a művelt polgár, a hazafi és a honleány antropológiai ideáltípusainak legfőbb jellemzőjeként reprezentálódik, elősegítve a közjó, egyszersmind a személyiség kiteljesedését is. Vörösmarty versében a gazdasági tevékenységek a hazafiúi szereprepertoár és erénycatalógus részévé válnak, s megjelenik benne az önérdekével törődő polgár eszménye egy olyan megközelítésben, melyben a saját anyagi jólétre való törekvés egybeesik a közösség gazdagodásával, vagyis a haza érdekeivel. (A pozitív értelmű, közösségi hasznosságúvá konvertálható önérdek vagy önszeretet – *amour-propre*, *self-liking* – hagyománya egyébiránt szintén nem új téma, visszanyúlik egészen a kora újkorba.) Ezt a viszonyt teljesíti be az eleve pallérozott buzgó hazafi – mely típusnak már szintén legalább Kármánék óta kimutathatók a hazai előzményei, sőt első szerepváltozatai –, aki a lehető legkedvezőbb végeredményre törek-

szik. Észszerű, megfontolt, távlatos, bárha sokszor nehéz döntéseket hozva felméri egyéni lehetőségeit, s ezek „fukarságig” menően előnyös felhasználásával éli ön-, ám egyben nemzetgyarapító életét. (141.) Az efféle megfontolt és okos számítással hozott áldozat a hon és a honpolgár között nem ellentétet, hanem kölcsönösen előnyös csereviszonyt tételez tehát, a hagyományos republikánus beszédmódtól merőben eltérő hazafiság-koncepciót eredményezve. Laczkó a kötetét egészében is jellemző meggyőző érveléstechnikai és filológiai alapossággal bizonyítja, hogy e képzetkör forrása Alexis de Tocqueville francia politikus és gondolkodó, nemzetgyűlési alelnök, majd külügyminiszter (a tanulmány is beszélhetett volna róla kicsit többet) *De la démocratie en Amérique* című magisztrális munkája, mely a jól felfogott önérdék és a közérdek korrelációjának, az új, „meggondolt” patriotizmusnak a diskurzusához szól hozzá nagy hatástörténeti érvénnyel. Ugyanakkor az is Laczkó elemzésének fontos érdeme, hogy világossá teszi: az illető francia gondolkodónál és nyomán Vörösmarty *Honszereteté*ben nem a közös eredet, sem a nyelvi hagyományok, hanem a jogok egyenlősége és a boldogulás közös vágya fűzi egybe a nemzetet: a lehető legtöbbek lehető legnagyobb jólétét biztosító, tartósan virágzó társadalmat. (181.) E paradigmában pedig nem szükséges a „morálisan helyes” és a „gazdaságilag hasznos” között választani, mert a kettő – 1843 táján Vörösmarty versbeszélője szerint is – együtt jár.

Degré Alajos gazdaságpolitikai érdekeltségű vígjátéka a védegyleti ideológia magánéletre, a korabeli polgáremlerek érzelmháztartására gyakorolt hatását demonstrálja, elemzése pedig tovább bővíti, mintegy beteljesíti e mozgalom jelentőségének monografikus igényű körbejárását. Megtudhatjuk, hogy a korszakbeli „honszerelem” konceptusa miképpen vezérelte a piaci közsféra mellett az intim magánszféra alakulását is, a házastársi párkapcsolatok mélységeiig. E dolgozat rövidebb terjedelmű, lazább vonalvezetésű, oldottabb nyelvezetű, és az adott témát kimerítő igényében kevésbé rigorózus, mint előzményei, mely relatív könnyedség jót tesz, jól áll a kötet lecsengésének – főként, hogy a vonatkozó kontextusokkal már bőven megismerkedhettünk az előző fejezetekben.

S. Laczkó András opusza alcíme szerint költészet és gazdaság kapcsolatáról szól a 18–19. századi magyar irodalomban. S valóban: a kötet alkalmas arra, hogy bemutassa a gazdasági tárgyú szépirodalom hazai alakulástörténetének egy jelentős szeletét, az egyre inkább monetarizálódó magyar társadalmat a klasszikus magyar irodalom periódusában, kiemelve belőle a fogyasztói magatartás változásának szempontjából fontosnak látszó egyes fordulópontokat. A kiadvány valóban két markáns szerkezeti egységre különíthető részének differenciái pedig éppenséggel a közöttük végbemenő esztétörténeti és poétikai modulációkra hívhatják fel a figyelmet. Ugyanakkor a szerző maga is szabadkozik (retorikailag meglehetősen előnytelen megoldást választva, de egyébként is feleslegesen), hogy „igen elnagyoltan” vázolja fel a hazai fogyasztói (ön)tudat alakulástörténetének adott szakaszát. (11.) Az utóbbi szempont előtérbe helyezésével e munka valóban hiátusokkal terhelt vállalkozás, hiszen lapjain nincsen megírva 1790-től 1845-ig mindaz, amibe hét tanulmánya belekezd. *A' méla Tempefői* című 1793-as Csokonai-szindarab elemzése – csak egyet-

len konkrét lehetőséget említve – például érdekesen színezhette volna az összképet, hiszen többek között éppen azt tematizálja, hogy a korszak közgondolkodása, „normálstílusa” mire és mennyit volt hajlandó áldozni (és mennyit nem) az éppen önállósodását megkezdő (szép)literatúráért. De az 1820-as, ’30-as évek *Aurorájának* egyes városelbeszélései is jó alapanyagok lehetnének az urbanizációs folyamatok fogyasztási, vásárlási szokásait megjelenítő motívumokat illetően. Mindenesetre éppen elég teljesítmény annak a bizonyos előszóban szintén megfogalmazott „kontraszthatásnak” (12.) a kirajzolódása, amely tehát a kötet két blokkja közötti beszédes különbségekre (és analógiákra) irányítja a figyelmet. E kontraszthatás eredményeit, végső belátásait ugyanakkor jó lett volna egy különálló zárófejezetben szintetizálni. Mint már emlegettük, kompakt és jólformált az előszó, ám annak nagy része tanulmány formájában a kötet végére is kerülhetett volna (összegző jelleggel nyilván kiegészülve), ez a megoldás pedig a tanulmánygyűjtemény jelleget is tovább oldotta volna, ami egyébiránt nem zavaró, mert a kiadvány egyébként minden részletében magas színvonalú.

A kötet szerző íásaiban az alfejezetek, az alcímek kevésbé észlelhetőek, a rendszerint több mint harmincoldalas elemző gondolatvezetések azonban ennek ellenére is jól követhetőek, keresetlen szövegezettségűek, és nagyon alázatosan, megbízhatóan kontextualizálnak, filologizálnak. Bár a kötetegész koherenciáját tekintve némely összefüggés, háttérinformáció többször előkerül (például a kávé eredete vagy éppen a házi vámsorompók tana), s a jegyzetszintet is össze lehetett volna jobban linkelni, mert vannak ismétlődések, mindez csak a folyamatos olvasásban érződik, de ott sem túl zavaró az anyag gördülékeny diszkurzivitása miatt. Laczkó e szakcikkei mind sok-sok forrással dolgoznak; csak a hivatkozott 18–19. századi időszaki kiadványok jegyzéke mintegy harminc tételt számlál. Jellemző az is, hogy *A védegyleti eszme az 1840-es évek költészetében* címmel a szerző külön annotált online szöveggyűjteményt hozott létre ezirányú kutatásai közben,⁵ mely az iparvédelem ügyével összefüggésbe hozható 1844 és 1847 között született verses formájú szövegek adatbázisa. (10.)

A felvezetőben megidézett Polecolit kutatócsoport egyik legfőbb célkitűzése volt azt vizsgálni, hogy irodalmi szövegek reprezentációi, azok poétikája és retorizise miként jelenít meg és értelmez gazdasági jelenségeket, kérdéseket és fogalmakat, illetve hogy ezek miként épülnek be az irodalmi nyelvhasználat tematikus, narratív és figuratív eszköztárába, a szépirodalmi és közéleti szövegek tropológiájába, ezáltal miként járulnak hozzá az olvasásban a vonatkozó jelenségek tudatosulásához és értelmezéséhez, valamint az azokhoz fűződő gyakorlatok elterjedéséhez. Az e kérdésfeltevésekkel történő számvetés egyik megvalósulása Laczkó új könyve, az ötéves, immár lezárult projektum számos tanulmánya, konferenciakiadványa, monográfiája között az egyik legtekintélyesebb darabként. A szerző egyetemi okta-

⁵ Lásd a Polecolit honlapján: *A védegyleti eszme az 1840-es évek költészetében*, szerk., jegyz. S. LACZKÓ András, tervezés és digitalizáció: BÁTORI Anna és MARÓTHY Szilvia, olvasószerk. PÁLFI Eszter, Bp., HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2023, <https://polecolit.abtk.hu/vedegylet-antologia/>.

tóként, irodalomtörténészként eddig sem igen tétlenkedett, az elmúlt évek azonban szembetűnően produktív és lelkes szakaszát jelentik pályafutásának, gyaníthatólag e kutatócsoport hatására is. A Martinkó-díj ténye, s hogy e recenzió megjelenésekor már minden bizonnyal habilitált egyetemi adjunktus, szép bizonyosságai e folyamatnak.

Végezetül egy utolsó észrevétel, már újra szorosan a kötethez kapcsolódóan. Annak a kultúratudományi korszaknak a gyermekei vagyunk, amelyben Taylor Swift-kurzusokat lehet hallgatni az egyetemeken – ami egyáltalán nem baj, sőt –, vagyis amelyben a kutatás tárgya sokszor tényleg effektív közelségben van. Laczkó új könyve mindvégig történeti, „elsődleges” kontextusokat mozgat, teljesen indokolt módon, ami munkájának plusz teljesítményeként ugyanakkor számtalan ponton a befogadás jelenének, az „utolsó” kontextusnak igen éles ismerősségét provokálja ki. Amikor az árucikkek véres eredetéről olvasunk, védővámokról és olyan idealistákról, mint Tocqueville, lehetetlen nem érezni e történeti összefüggések „véres”, ugyanakkor felvillanyozó aktualitását ma, a Temu és a Tesla korában. Mindezt persze megfelelő reflexióval kezelni tudjuk – de a minőséget jelzi, hogy a kötetanyag pedig fel tudja kínálni.